

אות

כתב עת לספרות ולתיאוריה

09 גיליון
2019 סתיו

עורכים מיכאל גלזומן, מיכל ארבל, אורי ש. כהן
עורכי הגיליון חן אדלסבורג ואיל בסן
מערכת מייעצת אבנר הולצמן, חנה נוה, מנחם פרי, חנה קרונפלד, עוזי שביט
חברי המערכת חן אדלסבורג, גיא ארליך, איל בסן
עריכת טקסט דינה הורביץ
עריכה גרפית מיכל סמוֹקובץ ויעל ביבר, המשרד לעיצוב גרפי באוניברסיטת תל אביב

על העטיפה: "הילד נרדם על ספרו", שמן על בד, ז'אן־בטיסט גרוז, 1755

© Sidney Paget, "Look at that with your magnifying glass, Mr. Holmes", Harry Ransom Center,
The University of Texas at Austin

אות הוא כתב עת אקדמי שפיט היוצא אחת לשנה (שנתון) מטעם מרכז קיפ לחקר הספרות והתרבות העברית,
אוניברסיטת תל אביב
המאמרים המתפרסמים בכתב העת **אות** עוברים הליך שיפוט ומבוססים על כללי המחקר האקדמי

ISSN 2707-5680

© 2019 כל הזכויות שמורות למערכת אות, מרכז קיפ לחקר הספרות והתרבות העברית, בניין רוזנברג, אוניברסיטת תל אביב,
תל אביב 6997801

ot.kipp@gmail.com

הוצאת הקיבוץ המאוחד, ת.ד. 2104, בני ברק
נדפס בדפוס סדר צלם

קריאה של פני השטח: מבוא*

סטיבן בסט ושרון מרקוס

לקרוא "בדרך שבה אנחנו קוראים עכשיו"

כותרת הגיליון המיוחד שלפנינו מעוררת שאלות רבות. ראשית, מי הם אותם "אנחנו"? אף על פי ש-"Representations" הוא כתב עת מולטי-דיסציפלינרי, הכותבים והעורכים של גיליון זה יוצרים יחד קבוצה הומוגנית יחסית של אנשי אקדמיה שקיבלו את תואר הדוקטור שלהם בספרות אנגלית או השוואתית אחרי 1983. הכשרתנו המשותפת קובעת למה אנחנו מתכוונים – ולמה איננו מתכוונים – במונח "קוראים". כמבקרי ספרות הוכשרנו לזהות קריאה עם פרשנות, עם הענקת משמעות לטקסט או לקבוצת טקסטים. כחוקרים שחונכו בעידן של אינטר-דיסציפלינריות אנחנו מתייחסים כמובן מאליו לכך שהטקסטים שאנחנו קוראים ומפרשים כוללים יצירות ספרות קאנוניות ולא קאנוניות. אנחנו גם סבורים שמותר לנו לחקור אובייקטים שאינם ספרותיים ולהשתמש בפרדיגמות הלקוחות מאנתרופולוגיה, מהיסטוריה ומתיאוריות פוליטיות, שהן עצמן

* Stephen Best and Sharon Marcus, "Surface Reading: An Introduction", *Representations*, 108:1, fall 2009, pp. 1-21 [המאמר פותח גיליון מיוחד של כתב העת *Representations* שכותרתו ברצוננו להודות למערכת כתב העת *Representations* שפתחה בפנינו את עמודיו; לחברי המערכת שנפגשו עמנו כדי לדון בגיליון זה; ולכותבים, שהגיבו בהתחשבות ובפתיחות כה רבות להצעות העריכה שלנו. בנוסף, ברצוננו להודות לאלים אייברי, אמנדה קלייבו, אריק גנט'ר, סעידה הרטמן, קולין ליי, סמואל אוטר, מרטין פוכנר ואליסה טמרקין, ולעורכות השותפות שלנו, אמילי אפטר ואיליין פרידגוד, על הערותיהם לטיטות של חיבור זה. ניקולס דירקס, סגן המנהל של תחום האמנויות והמדעים באוניברסיטת קולומביה, אפשר את הפרויקט הזה באמצעות מימון חיוני עבור הכנס ב-2008, שבו מאמרים אלו הוצגו לראשונה. ולבסוף, אנחנו מודים לארגון ליוזמה במדעי הרוח ולמשרד הדיקן בפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת ניו יורק, וכן לכל המחלקות באוניברסיטאות קולומביה וניו יורק שהשתתפו במימון, על תמיכתם הנדיבה בכנס זה.

שאָלוּ מביקורת הספרות את הדגש על קריאה ופרשנות צמודות, אחרי המפנה הלשוני של ראשית שנות השבעים של המאה העשרים.

אחד הגורמים שאפשרו יחסי חליפין בין דיסציפלינות שונות בשנות השבעים והשמונים היה קבלת הפסיכואנליזה והמרקסיזם כמטא־שפות. הגישה הפרשנית שמצאה לה מהלכים בדיסציפלינות השונות הייתה גישה מסוג מסוים שלפיו המשמעות חבויה, מודחקת, עמוקה, והיא נזקקת לפרשן שיזהה ויחשוף אותה. "דרך" פרשנית זו נודעה בשם "קריאה סימפטומטית". הוכשרנו לקריאה סימפטומטית, נקשרנו לכוח שהיא העניקה למעשה הפרשנות, וקשה לנו להשתחרר מהאמונה שלטקסטים ולקוראיהם יש לא־מודע.

עד כאן בנוגע לדרך שבה אנחנו קוראים. מה בנוגע ל"עכשיו"? בעשור האחרון, פחות או יותר, נָהינו אחר אופני קריאה המטפלים בפני השטח של טקסטים במקום לצלול לעומקם. ייתכן שהסיבה לכך היא שבסוף העשור הראשון של המאה העשרים ואחת, כל כך הרבה נראה כמצוי על פני השטח. "אם כל דבר היה שקוף, שום אידיאולוגיה לא הייתה אפשרית, וכמו כן שום שררה", כתב פרדריק ג'יימסון ב־1981, כהסבר לכך שפרשנות לעולם אינה יכולה להסתמך על ההנחה ש"הטקסט מתכוון רק למה שהוא אומר".¹ ההנחה ששליטה יכולה לפעול ביעילות רק תחת מסווה, הנחה שבעבר אולי נשמעה כמעט פרנואידיה, נשמעת היום נוסטלגית, אפילו אוטופית. אלו מאתנו ששברו את שיניהם האינטלקטואליות על דקונסטרוקציה, על ביקורת האידיאולוגיה ועל ההרמנויטיקה של החשד מוצאים לא פעם כי פרוטוקולים אלו של דה־מיסטיפיקציה מיותרים בעידן שבו תיעוד של עינויים בכלא אבו גרייב ובמקומות אחרים מופץ מיד באינטרנט; שבו הכיסוי התקשורתי בזמן אמת של הוריקן קתרינה מראה בדרכים שאינן מצריכות ביאור רב מדי כיצד המדינה הפקירה את אזרחיה האפרו־אמריקאים; ושבו אנשים רבים מזוהים מיד הצהרות פוליטיות כגון "המשימה הושלמה"² כשקרים.³ נראה

1. Fredric Jameson, *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*, Cornell University Press, Ithaca 1981, p. 61 |הפרק הראשון מתוך הספר ראה אור בעברית, וראו פרדריק ג'יימסון, הלא־מודע הפוליטי: על פרשנות הטקסט הספרותי כמעשה חברתי סימבולי, מאנגלית: חנה סוקר־שווגר, רסלינג, תל אביב 2004, עמ' 156.
2. |הכוונה לנאום שנשא ג'ורג' בוש הבן ב־2003 על גבי נושאת המטוסים "לינקולן" כשמאחוריו שלט שעליו נכתב "המשימה הושלמה" ("mission accomplished") – וזאת, חודשיים בלבד לאחר הפלישה של צבאות הקואליציה לעיראק (המתרגם).
3. אנחנו ערים לכך שעדיין יש התרחשויות שפוחות שלטוניים עושים מאמץ מיוחד להותיר באפלה ולשמור כסודות מדינה, למשל מקרים של "הסגרה באמצעות חטיפה". הרמנויטיקה של חשד, שלפיה הבנה מצריכה קריאה מתוחכמת של הסיטואציה, עדיין רלוונטית אפוא מאוד למעשה הביקורת, וראו, למשל, Trevor Paglen, *Blank Spots on the Map: The Dark Geography of the Pentagon's Secret World*, Dutton, New York 2009

כי שמונה שנות שלטונו של בוש צרכו בתודעתנו את ההבנה כי לא כל סיטואציה נזקקת לתחכום הפרשני המזוהה עם הקריאה הסימפטומטית, ואולי הן אף העניקו לנו השראה לרמיין כי לצדו של פאשיזם הצועד את צעדיו הראשונים עשויות להימצא, מוכנות ומזומנות לכל דורש, דרכי חשיבה וקיום טובות יותר, הן בעבר הן בהווה.⁴ אנחנו מוצאים את עצמנו בעמדה של מישל פוקו – מטילים ספק בעצם האפשרות של חופש רדיקלי ומפקפקים ביכולתן של הספרות או ביקורת הספרות להנהיר את הדיכוי שלנו או לספק את המפתחות לשחרורנו. אמנם חוקרי ספרות נוהגים בעת האחרונה להשוות את עבודתם לאקטיביזם פוליטי, אך האסונות וההישגים של העשור האחרון הראו כי ביקורת הספרות לכדה אין בה כדי לחולל שינוי. מסקנה זו, בתורה, מעלה את השאלה מדוע יש בכלל חשיבות לביקורת הספרות אם היא אינה אקטיביזם פוליטי בלבד אחר – שאלה שנחזור אליה בחלקו האחרון של חיבור זה.

בחרנו את כותרת הגיליון בשל תיבת התהודה הספרותית שלה אך אנחנו ערים לכך שהרבה סוגים של קוראים ושל דרכי קריאה אינם נידונים כלל במאמרים הרואים אור בגיליון, אם כי כמה מהם זוכים ב"אחרית דבר" להתייחסותן של העורכות השותפות שלנו, אמילי אפטר ואיליין פרידגוד. הכותרת "הדרך שבה אנחנו קוראים עכשיו" ("The Way We Read Now") מעלה על הדעת את כותרת הרומן של אנתוני טרולופ מ-1875, *The Way We Live Now*, המהדהדת בספרים שראו אור לאחרונה מאת אמנדה אנדרסון (*The Way We Argue Now*) ואיליין פרידגוד (בחלק הסיום של ספרה "Victorian Thing Culture and the Way We Read", שכותרתו *The Ideas in Things* Now).⁵ הכותרת שבחרנו מכריזה כי אנחנו מתכננים לבצע הערכה עצמית, לסקור את ההווה – כשהדאיקט "עכשיו" נושא עמו תו של דחיפות. הוא מרמז על שינוי, על תחושה כי עכשיו אנחנו עושים דברים מעט אחרת מכפי שעשו בזמנים עברו. מאמרים אלו גם כפופים ל"עכשיו" ול"אז" הקשורים למקום מסוים, שכן רובם החלו את דרכם כהרצאות בכנס שנערך ב-2008 בחסות אוניברסיטת קולומביה ואוניברסיטת ניו יורק. הכנס, בתורו, נולד מתוך סמינר של האגודה האמריקאית לספרות השוואתית (ACLA),

4. הרעיון של "מה שמוכן ומזומן לכל דורש" ("what is there for the taking") שאול מאן-ליז פרנסואה, המשתמשת בו בהקשר היסטורי שונה מזה שלנו כאן; וראו Anne-Lise François, *Open Secrets: The Literature of Uncounted Experience*, Stanford University Press, Stanford 2008, p. 10 [חלקים מתוך הספר תורגמו לעברית, וראו אן-ליז פרנסואה, "סודות גלויים: ספרות החוויה הלא-נחשבת, לקראת תיאוריה של פעולה נסוגה (שני קטעים)", מאנגלית: שירן בק, אות, 3, 2013, עמ' 209-240].

5. Amanda Anderson, *The Way We Argue Now: A Study in the Cultures of Theory*, Princeton University Press, Princeton 2006; Elaine Freedgood, *The Ideas in Things: Fugitive Meaning in the Victorian Novel*, University of Chicago Press, Chicago 2006

שהתקיים ב־2006 לציון עשרים וחמש שנה לפרסום הלא־מודע הפוליטי (1981) מאת ג'יימסון, הספר שהביא להתפשטותה של הקריאה הסימפטומטית בקרב מבקרי ספרות בארצות הברית. הכנס שנערך ב־2008 קרא לדובריו להרהר על מעמדה העכשווי של הקריאה הסימפטומטית, אך כשהזמנו את הדוברים להרחיב את הרצאותיהם למאמרים יזמנו דיון שונה במקצת בכך שביקשנו מהם לנסח אילו חלופות לקריאה סימפטומטית מעצבות כיום את עבודתם וכיצד חלופות אלו עשויות להעמיד דרכי קריאה חדשות. המאמרים לא נועדו להתפלמס עם הקריאה הסימפטומטית או לערוך לה ניתוח שלאחר המוות. כותביהם עוקבים אחר התפתחותן של פרקטיקות חדשות בדיסציפלינות המבוססות על ניתוח טקסטים; כמה מפרקטיקות אלו התפתחו מן הקריאה הסימפטומטית וכמה מהן חורגות ממנה. את המילה "דרך" שבכותרת הגיליון אין לפרש כמסלול אחד ויחיד או כמסע עלייה לרגל המוביל ליעד מסוים אלא כנתיב המסתעף לכיוונים רבים, כמו גן השבילים המתפצלים של חורחה לואיס בורחס. מנגד, יהיה זה בלתי מדויק להעניק לגיליון זה את הכותרת "הדרכים שבהן אנחנו קוראים עכשיו", שכן המאמרים מעידים על חפיפה ניכרת בין כותב לכותב. במונח זה, אלוזיה ספרותית אחרת מתאימה אף היא לתיאור האופן שבו מאמרים אלו קשורים זה בזה – דרכו של סוואן, שבתחילה נראית נבדלת מזו של בית גרמאנט אך בהמשך מתברר שהיא מצטלבת אתה בנקודות־מפתח.

קריאה סימפטומטית

כל הכותבים בגיליון זה מגיבים לתפיסה פרשנית מסוימת הידועה בשם "קריאה סימפטומטית". בהכללה ניתן לומר שבמרכז של פרקטיקה זו עומדת שיטת פרשנות הטוענת כי ההיבט המעניין ביותר בטקסט הוא מה שאותו טקסט מדחיק, ולפיכך, כפי שג'יימסון טען, על הפרשנות לחפש "משמעות נסתרת מאחורי המשמעות הגלויה".⁶ הפרשן מכתב "את קטגוריות פני השטח של הטקסט בלשון חריפה יותר של צופן פרשני בסיסי יותר"⁷ וחושף אמיתות שנותרו "לא ממומשות בפני השטח של הטקסט".⁸ כפי שנכתב בהזמנה לכנס שנערך ב־2008, קריאה סימפטומטית גורסת כי "משמעות הטקסט טמונה במה שהוא אינו אומר, ובהתאם לכך ניתן להשתמש במה שלא נאמר כדי לכתוב־מחדש את הטקסט במונחיו של צופן־על. באמצעות חשיפת הסיבה הנעדרת

6. ג'יימסון, *The Political Unconscious*, לעיל הערה 1, עמ' 60 [הלא־מודע הפוליטי, עמ' 56].

7. שם, שם.

8. שם, עמ' 48 [הלא־מודע הפוליטי, עמ' 41-42].

המבנה את הטקסט – מה נכלל בו, מה מודר ממנו – המבקר משיב אל פני השטח את ההיסטוריה העמוקה שהטקסט מדחיק.⁹

כש"קוראים סימפטומטיים" מתמקדים ביסודות המצויים בטקסט, הם מפרשים אותם כסמלים למשהו מוסווה; לדוגמה, קריאה סימפטומטית קווירית עשויה לפרש ארון, או רוחות רפאים, כסימנים שעל פני השטח לאמת עמוקה בדבר הומוסקסואליות שלא ניתן לתארה גלויות. פעמים רבות קריאות סימפטומטיות גם מאתרות בטקסטים מקרים מובהקים של היעדר, פערים או השמטות, ואז הן שואלות מה המשמעות של כל אלו, אילו כוחות יוצרים אותם וכיצד הם מסמנים שאלות המניעות את הטקסט אך הטקסט עצמו אינו מסוגל לנסח.¹⁰ קריאה סימפטומטית מצרפת לפיכך לעתים קרובות שלושה זוגות של ניגודים: נוכח/נעדר, גלוי/סמוי, שטח/עומק. לשם הדיוק יש לציין שזוגות המונחים הללו אינם תואמים זה את זה. מה שנעדר פשוט לא נמצא שם; מה שסמוי נוכח אך לא נראה ולא ניתן לזיהוי, אם משום שהוא מוחבא ואם משום שאינו מפותח; מה שעמוק נוכח בהחלט, ולכן, תיאורטית, גלוי לעין, אך הוא ממוקם הרחק כל כך למטה או בפנים או מאחור ביחס לצופה, או מוסתר לחלוטין על ידי משטח אטום, עד שניתן לראותו רק באמצעות חדירה ובוננות עמוקות ביותר. הקונוטציות השונות של המילים "גלוי" ו"שטח" חשובות במיוחד. המילה "שטח" נקשרת לשטחיות ולהטעיה, למה שניתן לתפסו ללא בחינה מקרוב, ולכן, במרומז, הוא יתברר ככוזב לאחר חקירה קפדנית יותר. למילה "גלוי" יש קונוטציות חיוביות יותר, כגון פן, ברור וחשוף לחלוטין.

לרעיון העומד בבסיס כל סוגי הקריאה הסימפטומטית, שלפיו האמיתות רבות- המשמעות ביותר אינן ניתנות לתפיסה מיידית והן עשויות להיות מכוסות או בלתי נראות, יש היסטוריה ארוכה מאוד. אומברטו אקו מוצא את עקבותיו כבר אצל הגנוסטים במאה השנייה לספירה, שבניגוד לפילוסופים היוונים, שהגדירו היגיון כאי-סתירה, הציבו את האמת כסודית, כעמוקה וכמסתורית והצביעו על קוצר ידה של השפה בכל

9. Emily Apter, Elaine Freedgood and Sharon Marcus, "The Way We Read Now: Symptomatic Reading and Its Aftermath [Conference Proposal]", June 2007; ניסוח דומה הופיע בתיאור הסמינר "קריאה סימפטומטית בלא נחת" ("Symptomatic Reading and Its Discontents"), שהתקיים במסגרת כנס של ACLA במרס 2006 בארגונה ובהנחייתה של שרון מרקוס, בשיתוף עם איליין פרידגוד, ג'ון פלוץ וליאה פרייס.

10. כפי שניסחה זאת אלן רוני, קריאה סימפטומטית מייצרת את "השאלה הנעדרת [...] שהקריאה [...] מכוננת ככזו שאינה ניתנת לחשיבה במסגרת הפרובלמטיקה של הטקסט עצמו"; וראו Ellen Rooney, "Better Read Than Dead: Althusser and the Fetish of Ideology", *Yale French Studies*, 88, 1995, p. 187

הקשור למשמעות.¹¹ עם זאת, אקו עשוי היה לציין באותה מידה גם את השורשים היווניים של הרעיון שלפיו האמת אינה מצויה בראיות הנגישות ישירות לחושים, שהרי זה עיקרו של משל המערה של אפלטון, שהשפיע לא רק על הגנוסטים אלא גם על נוצרים כפאולוס והוביל אותם לשימת דגש על האלגוריה.¹² הקריאה הסימפטומטית נקשרת לפיכך למה שאקו מכנה "התיאוריה הפרשנית ההרמטיציסטית": הרעיון שלפיו המילים "מסתירות את מה שלא נאמר" והסוד של המשמעות הוא אי־אפשרותה.¹³ עם זאת, תפיסת האמת כרצסיבית לא הייתה מוגבלת למיסטיקנים של העת העתיקה; כפי שמרי קריין מסבירה במאמרה המובא בגיליון זה של *Representations*, הרעיון שלפיו משמעות ואמת חייבות להיות עמוקות ובלתי נגישות לצפייה קודם גם על ידי טכניקה שהיו לה זיקות הדוקות למדע: התפתחות הפרספקטיבה בציוור האירופי המודרני המוקדם. שורשי הקריאה הסימפטומטית במאה התשע עשרה נעוצים בעניין שגילה מרקס באידיאולוגיה ובסחורות ובעניין שגילה פרויד בלא־מודע ובחלומות.¹⁴ בחיבור חשוב שכותרתו "Clues: Roots of an Evidential Paradigm" ציין קרלו גינצבורג כי פרויד "נהג להסיק דברים כמוסים וחבויים מתוך פרטים שלא מבחינים בהם או מתעלמים מהם"; בפסיכואנליזה, "עקבות זעוריות מאפשרות לתפוס ולהבין מציאות עמוקה יותר, שאחרת לא ניתן להשיגה."¹⁵ עקבות אלו הן רמזים, סימפטומים, פרטים על פני השטח המעידים – עבור פרשן מיומן הניחן באינטואיציה בריאה – על צורתם ותוכנם של עומקים חבויים. בספרו *Freud and Philosophy: An Essay on Interpretation*, שראה אור ב־1970, הראה פול ריקר כיצד מודל הפרשנות של פרויד התאים במיוחד לשפה סימבולית, שריקר הגדיר ככל צורה של שפה שבה "משמעות מיידית מסגירה ומסתירה, בו בזמן, משמעות נוספת". ריקר הגדיר את הפונקציה הסימבולית כ"התכוונות למשהו שונה ממה שנאמר" וגרס כי "לפרש משמעו להבין כפל משמעות". מה שזכה אצלו לכינוי "הרמנויטיקה של חשד" אצל פרויד תיאר שיטה להבנת כפל משמעות

11. אומברטו אקו, "פרשנות והיסטוריה", פרשנות ופרשנות־יתר, מאנגלית: יניב פרקש, רסלינג, תל אביב 2007, עמ' 34.
12. אפלטון, "פוליטיאה (סדרי המדינה)", כתבי אפלטון, ב, מיונית: יוסף ג' ליבס, שוקן, ירושלים ותל אביב 1979; Daniel Boyarin, *A Radical Jew: Paul and the Politics of Identity*, University of California Press, Berkeley 1994.
13. אקו, "פרשנות והיסטוריה", לעיל הערה 11, עמ' 42-43.
14. על הדמיון הפרשני בין ניתוח הסחורה אצל מרקס לניתוח החלומות אצל פרויד ראו, Slavoj Žižek, "How Did Marx Invent the Symptom?", in *idem.* (ed.), *Mapping Ideology*, Verso Books, New York 1995, pp. 296-331.
15. Carlo Ginzburg, "Clues: Roots of an Evidential Paradigm", *Clues, Myths, and the Historical Method*, trans. John and Anne C. Tedeschi, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1989, p. 99, 101.

המבוססת לא על המודל הדתי של משמעות כהתגלות אלא על דה-מיסטיפיקציה של אשליה.¹⁶ הרמנויטיקה זו, הרמנויטיקה של חשד, הייתה לנחלת הכלל בביקורת הספרות אפילו עבור אלו שלא היו מחסידיה הנאמנים של הפסיכואנליזה.

קבוצת חוקרים אחרת שעסקה באינטנסיביות בקריאה סימפטומטית הייתה מורכבת ממרקסיסטים חסידי כתביו של לואי אלטוסר. בספרו *Reading Capital*, שראה אור בצרפתית ב-1968, ובתרגום לאנגלית – ב-1970, גולל אלטוסר שיטה לקריאה סימפטומטית שאיתר אצל מרקס והשתמש בה כדי לקרוא את מרקס, שיטה "החושפת את האירוע הסמוי בטקסט שהיא קוראת, ובמהלך זה עצמו מקשרת אותו לטקסט אחר, הנוכח כהיעדר הכרחי בראשון".¹⁷ עבור אלטוסר, קריאה סימפטומטית הופכת "לאקונות לניתנות לתפיסה";¹⁸ היא מניחה שטקסטים מעוצבים על ידי שאלות שהם אינם מציבים בעצמם, והם מכילים סימפטומים שעוזרים לפרשניהם לנסח את השאלות הללו, המצויות מחוץ לטקסטים פסיבה הנעדרת שלהם. אלטוסר דחה את "הפנטזמה הדתית של שקיפות התגלותית",¹⁹ את התיאוריה של הקריאה כתיאוריה של לוגוס שכל חלק בה מבטא ישירות את השלם ואין בה חציצה בין משמעות גלויה לסמויה. אף על פי שאלטוסר השווה קריאה דתית לשקיפות מיידית, התיאוריה שלו חוזרת למעשה למושג הגנוסטי של האמת כמורכבת מכדי שניתן יהיה לתארה, שכן הוא מגדיר היסטוריה כמה שאינו יכול להיקרא במסגרת שיח גלוי, כ"רישום בלתי ניתן לקריאה או לשמיעה של האפקטים של סטרוקטורה של סטרוקטורות".²⁰ מושג זה של האמת כאנטי-לוגוס, כמה שאינו יכול להיות מובן ישירות, מהדהד גם את הביקורת של ז'אק דרידה על רעיון האמת כנוכחות.

בספרו הלא-מודע הפוליטי טען ג'יימסון כי רק קוראים חלשים, הנוטים לקריאה תיאורית ואמפירית ורואים עין בעין עם האידיאולוגיה השלטת, מתמקדים בפני השטח של הטקסט. בגרסתו האפירמטיבית לקריאה הסימפטומטית עמד ג'יימסון על כך שהמבקר ה"חזק" חייב לכתוב-מחדש את הנרטיב כמונחים של צופני-על, לחשוף את מעמדו כאידיאולוגיה, כפתרון מדומיין לסתירות אמיתיות.²¹ כמו אלטוסר, ג'יימסון ראה את הטקסט כמעוצב על ידי היעדר, אך שלא כמו אלטוסר, הוא ראה רק סיבה

Paul Ricoeur, *Freud and Philosophy: An Essay on Interpretation*, trans. Denis Savage, .16
Yale University Press, New Haven 1979, pp. 7, 12, 8, 56

Louis Althusser and Etienne Balibar, *Reading Capital*, trans. Ben Brewster, Verso Books, .17
London 1979, p. 28

.18 שם, עמ' 86.

.19 שם, עמ' 35.

.20 שם, עמ' 17.

.21 ג'יימסון, *The Political Unconscious*, לעיל הערה 1, עמ' 13.

נעדרת אחת, ההיסטוריה עצמה, והתעקש כי הפרשנות חייבת לתור אחר משמעות מודחקת, מסתורית וסמויה המצויה מאחורי זו הגלויה.²² עבור ג'יימסון, פרשנות היא "חשיפה"; משמעות היא ההבדל האלגורי בין פני השטח לבין המעמקים; והמבקר משיב אל פני השטח את ההיסטוריה שהטקסט מדחיק.²³ שחזור זה מחייב "העשרה והרחבה סמנטית [...] של הנתונים והחומרים חסרי החיים של טקסט מסוים".²⁴ לדימוי המבקר אצל ג'יימסון כמי שנאבק לחלץ משמעות מתוך טקסט המתנגד לכך נמרצות, או כמי שמכניס משמעות אל תוך טקסט חסר חיים, הייתה השפעה אדירה בארצות הברית, אולי מפני שהוא הציג את הביקורת הספרותית המקצועית כמאמץ תובעני והרואי הקרוב יותר לאקטיביזם ולעבודה קשה מאשר לעיסוקים לשעות הפנאי, ולכן הוא זכאי ללא כל ספק לגמול נאות.²⁵ השפעת הגרסה של ג'יימסון לקריאה הסימפטומטית ניכרת במרכזיותם של שני טקסטים אקדמיים משנות התשעים: האפיסטמולוגיה של הארון (1991) מאת איב קוסופסקי סדג'וויק, חיבור שעיצב את שדה התיאוריה הקווירית, שהייתה אז בחיתוליה, ומשחקים באפלה: לובן־עור והדמיון הספרותי (1992) מאת טוני מוריסון, שניסח תכנית פעולה מפורטת לחקר התפקיד המכונן של הגזע בספרות האמריקאית.²⁶ שניהם הראו כי ניתן לקרוא שתיקות, פערים, סגנון, טון ודימויים בטקסט כסימפטומים של הקוויריות או של הגזע, שרק לכאורה נעדרים ממנו.

קריאה סימפטומטית עכשיו

כותבי המאמרים בגיליון זה של *Representations* מהרהרים על אודות הדרך שבה אנחנו קוראים עכשיו ומוציאים לפועל דרכי קריאה עכשוויות, ובתוך כך הם ממקמים את הפרקטיקות שלהם ביחס לקריאה הסימפטומטית ומעמידים את שיטתם הפרשנית כווריאציה שלה, כתוספת לה, או כביקורת עליה. הכותבים המבקשים להמשיך להשתמש

22. שם, עמ' 60 (הלא־מודע הפוליטי, עמ' 56).

23. שם, עמ' 20 (הלא־מודע הפוליטי, עמ' 10-11).

24. שם, עמ' 75 (הלא־מודע הפוליטי, עמ' 72); ההדגשה שלנו.

25. מרי פובי טוענת כי תיאור זה של קריאה כעבודה מקורו בג'ון רסקין, שנטה לתאר משמעות "לא כמובנת מאליה רק משום שמילות המחבר מצביעות עליה אלא כמורכבת וחמקנית"; וראו Mary Poovey, *Genres of the Credit Economy: Mediating Value in Eighteenth- and Nineteenth-Century Britain*, University of Chicago Press, Chicago 2008, pp. 312-313.

26. Eve Kosofsky Sedgwick, *Epistemology of the Closet*, University of California Press, Berkeley 1991 [הפרק הראשון של ספר זה תורגם לעברית, וראו איב קוסופסקי סדג'וויק, "האפיסטמולוגיה של הארון", מאנגלית: אנאלו ורבין, תיאוריה וביקורת, 37, 2010, עמ' 284-304]; טוני מוריסון, משחקים באפלה: לובן־עור והדמיון הספרותי, מאנגלית: עמנואל לוטם, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1997.

בגרסה זו או אחרת של קריאה סימפטומטית נבדלים זה מזה במידת נכונותם להישאר בתחומי הטקסטים, וזאת בניגוד לפרקטיקה של ג'יימסון, לפיה יש לנוע אל מעבר לטקסט ודרך כמה "אופקים" פרשניים כדי להגיע למסגרות רחבות היקף ומופשטות מכדי שיוכלו לקבל ביטוי טקסטואלי ישיר.²⁷ הכותבים המתרחקים ביותר מן הקריאה הסימפטומטית עושים זאת כדי להיות קוראים פחות לעומתיים ושתלמניים, או כחלק מפרויקט רחב יותר שעניינו בקיום החומרי של ספרים, ובהתאם לכך – בדברים הרבים שנעשים לספרים או באמצעות ספרים ואינם מערבים כלל קריאה. כמו כן, כמעט כל הכותבים בגליון זה מנצלים את ההבחנה בין פני שטח לבין עומק, הבחנה מרכזית ביותר לפרשנות הסימפטומטית, במטרה לנסח מה חדש בדרך שבה אנחנו קוראים עכשיו.

הכותבת שעמדתה קרובה ביותר לזו של ג'יימסון היא קריין, שמאמרה "Surface, Depth, and the Spatial Imaginary: A Cognitive Reading of *The Political Unconscious*" פונה אל המדעים הקוגניטיביים כדי לפרש את המטאפורות של פני שטח ועומק שג'יימסון משתמש בהן לתיאור הקריאה הסימפטומטית. עבור ג'יימסון, הלא-מודע הוא פונקציה של הדחקה, אבל עבור קריין, כקוראת קוגניטיבית, הלא-מודע פשוט מכיל פעילויות מנטליות מהירות ומורכבות מכדי שניתן יהיה לתפוסן. ההבדלים בין הגרסה הפסיכואנליטית של הלא-מודע לבין זו הקוגניטיבית מולידים גישות פרשניות שונות לסתירות בטקסטים. הרעיון של ג'יימסון בדבר "הלא-מודע הפוליטי" מוביל אותו לטענה כי ההיסטוריה, הקונפליקט הדיאלקטי בין חירות להכרח, היא הסיבה המודחקת המסבירה כיצד טקסט מיישב באופן מדומיין סתירות שהן כשלעצמן אינן בולטות לעין. בניגוד לכך, קריין רואה סתירות טקסטואליות כגלויות ולא כחבויות, וכן ככאלו הנגרמות על ידי צירוף של גורמים ביולוגיים, תרבותיים, תלויי זמן ואישיים. כדוגמה לסתירה טקסטואלית קריין מביאה את הלא-מודע הפוליטי עצמו, המייצר, לשיטתה, מטאפורות מנוגדות של פני שטח – משקע, מסווה, שלד חיצוני קשיח, אופק. הדימויים הסותרים הללו מצביעים על מתחים המונחים ביסוד התיאוריה של ג'יימסון – לדוגמה, בין קורא החושף אמיתות המוסוות בטקסט לבין קורא שממש מייצר, בפועל, את האמיתות הללו, כפי שחילזון מפריש את קונכייתו. קריין רואה את עצמה כמי שמבצעת קריאה סימפטומטית בספרו של ג'יימסון, שכן היא טוענת כי הדימויים הסותרים שהוא מציע עבור פני השטח הם סימנים לסתירות מובלעות בתיאוריה שלו-עצמו, שאינן מקבלות ביטוי בהצהרותיו המפורשות. עם זאת, קריין נבדלת מג'יימסון בהסבר שהיא מעניקה לצורה שסתירות אלו לובשות. ג'יימסון קורא

27. ג'יימסון, *The Political Unconscious*, לעיל הערה 1, עמ' 75 (הלא-מודע הפוליטי, עמ' 72).

סתירות כרמזים לפעולות המוסוות של ההיסטוריה ואילו קרייך מבינה את "המדומיין המרחבי" המורכב של המחבר כתוצר של אופן פעולת הקוגניציה.

מרגרט כהן, במאמרה "Narratology in the Archive of Literature", טוענת כי ג'יימסון אינו ער דיו למידה שבה הוא רואה את הז'אנר כמובן מאליו, ובכך הוא מגביל את עצמו לקאנון מצומצם מדי. כהן מצביעה על כך שקריאה סימפטומטית אינה יעילה בהכרח בכל הז'אנרים במידה שווה. סוגים מסוימים של ספרות נשכחת אינם נזקקים לפענוח כדי להיות מובנים, ואפילו הז'אנרים שג'יימסון מעמיד לפענוח אולי יהיו מובנים יותר אם ימוקמו בארכיון מקיף יותר הכולל סוגי כתיבה לא ספרותיים החולקים עם ז'אנרים אלו יסודות משותפים. לעומת ג'יימסון, המציג את שיטתו ככזו שיש בידה לחשוף את עומקו החבויים של הטקסט, כהן טוענת כי הצבת טקסט בהקשרו השיחיים יכולה להאיר מאפיינים טקסטואליים שהם מובנים מאליהם אך המבקרים התעלמו מהם. ג'יימסון משתמש במטאפורת האופק כדי להצביע על מה שמעבר לו, על שכבות בלתי נראות של סיבתיות מבנית שרק המבקר יכול לגרום לנו לראותן בתוככי גרעין הטקסט עצמו. לעומת האופקים של ג'יימסון, המתרחקים עד לאין קץ, כהן תופסת את האופק כמערך ברור של נקודות שניתן להיעזר בהן כדי לנווט בשדה ספרותי. היא מתארת פרקטיקת קריאה המשתמשת בארכיונים גדולים כדי לשחזר את "האופק האבוד של הפואטיקה", אופק המגדיר את מקומם של טקסטים נתונים ומצוי על אותו מישור או על אותם פני שטח שהטקסטים שהוא מסביר מצויים עליהם. בדיונה בספר לורד ג'ים מאת ג'וזף קונרד, טקסט הזוכה להתייחסות מפורטת בלא-מודע הפוליטי, כהן טוענת כי במקום לאתר את ערכו של הרומן בפואטיקה הנרטיבית המתוחכמת או בפרוזה הנשגבת שלו עלינו למקם אותו בתוך המסגרות האפיסטמולוגיות שהוא חולק עם ספרות העוסקת במסעות ימיים: מידע, ניווט והיגיון מעשי.

כריסטופר נילן מציע במאמרו "Reading on the Left" גנאלוגיה של הרעיון הדומיננטי מזה זמן, רעיון התופס מקום מרכזי במושג הקריאה הסימפטומטית של ג'יימסון ולפיו המרכיב האקטיביסטי בספרות הוא ערך שמוסיף המבקר. נילן מציין כי כמה תיאורטיקנים ביקורתיים, כגון ז'אן פול סארטר, מאמינים שלפעולה האנושית יש קדימות על פני החומר, ואילו אחרים, כמו ג'יימסון, אלן באדיו, ג'ורג'יו אגמבן, אנטוניו נגרי ומייקל הארדט, מאמינים שלחומר יש קדימות על פני הפעולה האנושית עליו. המשותף לכל התיאורטיקנים האלו, מעיר נילן, הוא הביטחון הנחרץ שעליהם לקבוע מה מקבל קדימות על פני מה. ספרות, ובייחוד שירה, טוען נילן, מגלמות את המאבק בין חומר לפעולה אנושית, יותר מאשר את ניצחונו של אחד מהם על פני האחר. לעומת הקריאה הסימפטומטית, הנעה אל מחוץ לטקסט כדי למצוא סובייקטים מהפכניים או עבודה הפועלת על החומר, נילן סבור כי הקונפליקט בין חירות לקפיטליזם נוכח

מלכתחילה בשירה, המעצבת ומעצבת-מחדש את החומר ללא הרף. אם תיאורטיקנים אחרים רואים פוליטיקה כחיצונית לשירה, כעומק שרק המבקר יכול להעלות אל פני השטח, עבור נילן הפוליטיקה עולה אל פני השטח בשיר עצמו. לפיכך, פני השטח של השיר עשויים להכיל את ההרמנויטיקה שלו-עצמו; הרמנויטיקה אינה מה שמבקרים עושים לשיר, שכן הפרשנות מתרחשת בתוכו. נילן משתמש בשיר עצמו. לייסה רוברטסון פדוגמה המרכזית ומעלה את האפשרות שעצם הספרותיות של השירה מתגלה בחתירות לחופש בגבולות הקפיטליזם ולא בסטיות מהפכניות ממנו. חוקר ספרות שעמדותיו נוטות לשמאל אינו צריך אפוא להוסיף תיאוריה לטקסט או ללקט טקסטים המדגימים את התיאוריות שלו; די בכך שפשוט יכתוב מה הטקסט עצמו אומר.

לעומת נילן, הטוען כי מה שפנימי לטקסט הוא משמעותו, ליאה פרייס משתקעת בספרים המכוונים אותנו לא רק אל מעבר לפרשנות אלא אף אל מעבר לפעולת הקריאה עצמה. במאמרה "From *The History of a Book* to a 'History of the Book'" פרייס מפנה עורף בנחרצות לשיטות סימפטומטיות בכך שהיא מעלה את האפשרות שאנחנו לא קוראים ספרים כלל וכלל, ואף לא צריכים לעשות זאת. למרבה האירוניה, את הצידוק לכיוון מחקרי זה היא מוצאת בספרים עצמם, אם כי בכאלו המספרים כיצד ספרים נאספים, מוצגים ומחליפים ידיים; כיצד משתמשים בהם, משתמשים בהם לרעה, משתמשים בהם שוב ושוב; כיצד נושאים אותם ממקום למקום, חולקים בהם ומשמרים אותם – הכול פרט לקריאה בהם. היסטוריונים של הספר שיחפשו תיאוריה על אופני פעילותם יוכלו אולי למצאה, לפי פרייס, ב"נרטיבים-של-דברים" ("it-narratives") – אוטוביוגרפיות בדיוניות מן המאות השמונה עשרה והתשע עשרה "שבהן חפץ מספר על נדודיו בקרב סדרה של בעלים, עשירים כעניים". נרטיבים-של-דברים מסבים את תשומת לבנו אל פני השטח של ספרים, במובן המילולי – פני שטח שעל פי רוב מוחמצים בשל הלהט והבהילות לבחון את הטקסטים לעומקם. אך במקום שילמדו אותנו פשוט להסתכל על ספרים כדי לקטלגם לפי מאפייניהם החומריים, נרטיבים-של-דברים מלמדים אותנו דרך חדשה לחשוב על הניגוד הקלאסי בין פני השטח חסרי החיות של חפצים לבין המעמקים מלאי החיים של בני אדם. פרייס מראה שנרטיבים-של-דברים על אודות ספרים אינם סתם מהפכים את הניגוד הזה באמצעות האנשת חפצים לכדי סובייקטים, שכן הם מאצילים מודעות לספרים כדי שאלו יגוללו היסטוריות שיסיטו את תשומת לבנו מפנימיותם אל החומריות שלהם, חומריות שעל פני השטח, וכך ישיבו אותם למעמד של אובייקטים – אם כי אובייקטים חיוניים וחשובים בצורה יוצאת דופן. אן צ'נג מרוחקת מג'יימסון באותה מידה. מאמרה "Skins, Tattoos, and Susceptibility" מפציר בנו להחליף חשד ומומחיות ביקורתית ברגישות שתוכל לבטל את הדיכוטומיה בין סובייקט לאובייקט. צ'נג מראה שלעולם לא נוכל להפריד את פני

השטח מן העומק, שמתחת לפני השטח יש רק עוד פני שטח, ובהתאם לכך היא דוגלת ב"פדגוגיה הדדית של ארוטיקה" שבמסגרתה המבקרת ממלאת בנוכחותה את מה שהיא חוקרת, ולהפך; מה שהיא חוקרת ממלא אותה בנוכחותו, והיא מאמצת ברצון את מה שנובע מכך: היא מאבדת את הוודאות הביקורתית אך מרוויחה אינטימיות. צ'נג רואה הרמנויטיקה של חשד כבעלת ברית של פוליטיקת זהויות, שכן מה שמניע על פי רוב קריאה של פני השטח כסימפטום של עומקים חבריים הוא התשוקה לשחזר ולהראות את האותנטיות המוסתרת על ידי ספקטקל. היא מציעה להחליף את הסימפטום, התלוי בניגוד שביין פני שטח לבין עומק, בקונסטלציה של פני שטח רבים שאינם מחביאים דבר. המאמר עצמו עושה זאת באמצעות העמדה של כמה ייצוגים של פני שטח אלו לצד אלו: כתיבתו של אדולף לוס על ציפוי ארכיטקטוני, חזית של בית שהוא תכנן עבור ג'וזפין בייקר, ותצלום שבו בייקר מציגה לראווה את גופה, בייחוד את עורו. אם המבקרים ימקדו את תשומת לבם בפני שטח אלו, טוענת צ'נג, הם יוכלו לראות כיצד המודרני והפרימיטיביסטי מתקיימים על מישור אחד. פני השטח המודרניסטיים על קווייהם הזורמים, המקושרים לסובייקטים לבנים זכריים, מתמזגים עם עורה של אשה שחורה המסומן על ידי תפיסות של עירום מצד אחד ושל ייפוי וקישוטיתר מצד אחר. כך, אף על פי שהעור והחזית מסומנים על ידי מין וגזע, הם גם אתרים שבהם הבחנות של גזע ומין קורסות.

קריאה של פני השטח

פני השטח תופסים מקום נרחב בטרמינולוגיה של המאמרים שלפנינו, אבל רק לעתים רחוקות הכוונה היא לפני השטח של טקסטים במובן המילולי: נייר, כריכה, טיפוגרפיה, הצליל של מילים הנקראות בקול. כותבי המאמרים בגיליון זה של *Representations* גם אינם תופסים את פני השטח בדרך שבה עשו זאת פעמים רבות קוראים סימפטומטיים – כשכבה מסתירה, כפי שבגד מסתיר עור, או כשכבה עוטפת, כפי שקירותיו החיצוניים של מבנה עוטפים את חללו הפנימי. בעקבות כותבים אלו אנחנו מפרשים פני שטח כמה שגלוי וניתן לתפיסה ולהבנה בטקסטים; מה שאינו מוחבא או מחביא; מה שיש לו, אם להיעזר בגיאומטריה, אורך ורוחב אך לא עובי, ולכן אינו מסתיר עומק. פני השטח הם מה שמתעקש שנסתכל עליו ולא מה שעלינו להכשיר את עצמנו לראות דרכו.²⁸

28. מרגרטה דה גראציה ופיטר סטליבראס משתמשים בביטוי זה ("להסתכל על" במקום "לראות דרך") כדי לרונ בחשיבותו של העיסוק המחקרי בטקטואליות משובשת, וראו Margreta de Grazia and Peter Stallybrass, "The Materiality of the Shakespearean Text", *Shakespeare Quarterly*, 44, Fall 1993, p. 257

סוגי קריאה רבים – מהם הנמצאים עמנו כבר זמן רב, מהם חדשים למדי – עשויים להיכנס למשבצת של "קריאה של פני השטח".

פני שטח כחומריות. סוג זה של פני שטח מופיע בעיקר בשני תחומים – בהיסטוריה של הספר ובקריאה קוגניטיבית. מדע הביבליוגרפיה עוסק רבות בפני השטח של הספרים עצמם, במובנם המילולי, וכך הוא מאחד את הסימנים עם מצעם המטריאלי. היסטוריות של קריאה, של הוצאה לאור ושל הפצה חוקרות ספרים כדברים המקשרים יצרנים, מוכרים ומשתמשים. מחקרים קוגניטיביים העוסקים בספרות מתמקדים בתהליכי העיבוד החומריים המתבצעים במוח בזמן תהליך הקריאה ומראים כיצד חומר כתוב מניע את הקוראים לחקות את מה שאיליין סקארי מכנה "התנאים החומריים" המבנים את התפיסה.²⁹ סקארי מראה שיכולתנו להפיק דימויים מנטליים של עומק ומוצקות היא במיטבה כשאנחנו מדמיינים משטח אחד העובר על פני משטח אחר, שכן קל יותר לדמיין משטחים מלדמיין אובייקטים תלת־ממדיים.³⁰ האמנויות המילוליות, מציינת סקארי, נקשרות פעמים רבות להיעדר־חומריות כי הן "קאונטר־פקטואליות" ("counterfactual") ומבקשות מאתנו לדמיין את מה שאינו קיים, אך במידה רבה הן גם "קאונטר־פיקציונליות" ("counterfictional") כי הן יוצקות חיוניות לדמיוננו, החיזור על פי רוב.³¹ תפקיד מכריע בתהליך זה ממלאים אובייקטים – פרחים, למשל – שקל לנו לראות בדמיוננו ובשל כך הם נעשים ל"רקמה של הדימויים המנטליים עצמם – לא הדבר המדומיין, אלא המשטחים [המנטליים] שעליהם יופקו הדימויים".³²

פני שטח כמבנה המילולי המורכב של השפה הספרותית. הבנה זו של פני השטח מולידה קריאות צמודות שאינן תרות אחר משמעויות חבויות אלא מתמקדות בהתרה של מה שסמואל אוטר, בדברים שכתב לאחרונה על ניאור־פורמליזם, כינה "הרחיטות הלשונית" ו"המורכבות המילולית" של טקסטים ספרותיים.³³ סוג זה של קריאת פני שטח, כפי שמראה אוטר, ינוע לאט, אם בכלל, מן הטקסט אל הקונטקסט, מניתוח

29. Elaine Scarry, *Dreaming by the Book*, Farrar, Straus, Giroux, New York 1999, p. 9.

30. שם, עמ' 10-12.

31. שם, עמ' 38.

32. שם, עמ' 48.

33. Samuel Otter, "An Aesthetics in All Things", *Representations*, 104, Fall 2008, p. 119.

בדבריו של אוטר, המתאר את הפרויקט של ביקורת הספרות כהתרה (unraveling), יש משום פרפראזה על הבחנותיה של קתריין גלאגר בנוגע למורשת "הביקורת החדשה", וראו Catherine Gallagher, "The History of Literary Criticism", in Thomas Bender and Carl E. Schorske (eds), *American Academic Culture in Transformation: Fifty Years, Four Disciplines*, Princeton University Press, Princeton 1998, pp. 151-172.

המכוון למוכן אל פרשנות המכוונת למשמעות.³⁴ תפיסה זו של קריאת פני השטח, המייחסת לה היצמדות מכוונת וממושכת לטקסט, מזכירה את מטרותיה של "הביקורת החדשה", שהתעקשה על כך שהמפתח להבנת משמעותו של טקסט שוכן בתוך הטקסט עצמו, ובפרט בתכונותיו הצורניות. פורמליסטים חדשים וישנים מתנגדים לקישור המסורתי של פני השטח עם פשטות שאינה ראויה לתשומת לב. א"א ריצ'רדס הצביע על כך שאף על פי שביקורת מסוג זה "היא ברובה הגדול [...] תרגיל בניווט", היא עדיין דורשת מיומנות גבוהה. היות שרוב הקוראים נתקלים בקשיים בבואם להבין ולפרש את צורתו המוחשית של שיר ואת מובנו המילולי, גם פרפראזה בלבד של טקסט או הבנה של משמעותו המילולית בלבד הן בבחינת "אומנות" תובענית.³⁵

אימוץ פני השטח כעמדה אַפְקְטִיבִית ואתית. אימוץ שכזה כרוך בקבלת טקסטים, בהיענות להם במקום בהשתלטות עליהם או בניצולם כאובייקטים, ובסירוב למודל העומק של האמת, הפוטר את פני השטח כלא מהותיים וכמוליכים שולל. הכרזה מוקדמת ורבת-השפעה ברוח זו מופיעה במסתה של סוזן סונטאג "נגד פרשנות" (1966), שבה היא טוענת כי פרשנים אינם חושפים את המשמעות האמיתית של הטקסט אלא משנים אותה. סונטאג יוצאת נגד ביקורות המכריזות "הנה, אתם לא רואים ש-X הוא למעשה – או, שהמשמעות שלו היא למעשה – A?", וטוענת כי תחת זאת, מבקר של יצירת אמנות צריך "להראות איך זה מה שזה, או אפילו שזה מה שזה, במקום להראות מה המשמעות של זה". המניפסט של סונטאג נגד מודל הפרשנות שנגזר מפרויד וממרקס סירב לקבל את הרעיון שלפיו משמעות ותוכן מגדירים את יצירת האמנות והציע לדחות את תיאוריית המימזיס לטובת האפשרות לחוות את האמנות ב"מיידיות הטוהרה, החושנית והבלתי ניתנת לתרגום" שלה – עמדה שסונטאג כינתה גם "ארוטיקה של אמנות".³⁶ ארוטיקה זו יכולה ללבוש צורה של קֶשֶב ותשומת לב לטקסט או לתגובות האַפְקְטִיבִיות אליו. גרסאות אחרות של פתיחות ונאמנות לפני

34. ההבחנה בין מובן (meaning) לבין משמעות (significance) שייכת למעשה לא"ד הירש, שטען כי המובן הוא מה שהמחבר התכוון אליו כשחבר ברצף סימנים מסוים ואילו המשמעות היא מערכת היחסים בין המובן לבין "אדם, או רעיון, או מצב, או למעשה כל דבר שניתן להעלות על הדעת"; וראו E.D. Hirsch, Jr., *Validity in Interpretation*, Yale University Press, New Haven 1967, p. 8 [במקומות אחרים במאמר המילה meaning מתורגמת ל"משמעות". בטרמינולוגיה של הירש, לעומת זאת, המונח meaning מתואר כמורכב פחות מהמונח significance, ולפיכך תורגמה כאן המילה meaning ל"מובן", והמילה – significance ל"משמעות" (המתרגם)].
35. I.A. Richards, *Practical Criticism: A Study of Literary Judgment*, London 1973 [1929], pp. 312, 11
36. Susan Sontag, "Against Interpretation", *Against Interpretation and Other Essays*, Farrar, Straus and Giroux, New York 1966, pp. 6, 5, 14

השטח של הטקסט, בניגוד למתקפות חשדניות ואגרסיביות על עומקו המוסוויים, ניתן למצוא ברעיון של סדג'וויק בדבר "קריאה מאחה" (שנידון ב"אחרית דבר" של גיליון זה של *Representions*), בחיבורו של טימותי בֵּיוס "Reading with the Grain" ובהרהוריה של ג'יין גאלופ על האתיקה של קריאה צמודה.³⁷

לכל אלו ברצוננו להוסיף שלוש דרכים אחרות לקריאת פני שטח המעניינות אותנו במיוחד ואנחנו מקווים כי יעוררו דיונים נוספים:

קֶשֶׁב לפני השטח כפרקטיקה של תיאור ביקורתי. התמקדות זו מניחה כי טקסטים מסוגלים לחשוף את האמת שלהם-עצמם משום שטקסטים מתווכים את עצמם; מה שאנחנו חושבים שהתיאוריה מביאה אל הטקסטים (צורה, מבנה, משמעות) נמצא כבר בתוכם. תיאור אינו רואה שום צורך לתרגם את הטקסט למטא-שפה תיאורית או היסטורית כדי להעניק לו משמעות. מטרת הביקורת היא אפוא צנועה, יחסית: להצביע על מה שהטקסט אומר על עצמו. אף על פי שאין כוונתנו לתמוך בהתעקשותו של פול דה מאן על "הריק המפריד" כוונה פואטית מן המציאות, אנחנו עדיין מגלים עניין רב בהבחנתו כי שירה היא "הידע המוקדם" של הביקורת ולפיכך הפרשן "חושף את השירה כמות שהיא" ומנסח את "מה שכבר היה שם, גלוי לעין כול".³⁸ בדומה לכך, בספרו *Shakespeare's Perjured Eye* טוען ג'ואל פינמן שהשאלות המסורתיות עבור ביקורת הסונטות הן שאלות שכבר נמצאות בתוך הסונטות עצמן; אין צורך במטא-שפה ביקורתית שתסביר את הסונטות, שכן, כפי שאהרן קונין ציין לאחרונה, "השירים מספקים את התיאור המדויק ביותר של האופרציות שלהם-עצמם".³⁹ מכאן שאין לחפש את העומק מחוץ לטקסט או מתחת לפני השטח שלו (בבחינת ההקשר,

37. Eve Kosofsky Sedgwick, "Paranoid Reading and Reparative Reading, or, You're So Paranoid, You Probably Think This Essay Is About You", *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*, Duke University Press, Durham 2003, pp. 123–151
אור בעברית בגיליון זה של אות, וראו להלן, עמ' 137–145; Timothy Bewes, "Reading with the Grain", unpublished manuscript, presented at 2006 ACLA seminar on symptomatic reading and later expanded with the Grain", *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 21:3, 2010, pp. 1–33
Jane Gallop, "The Ethics of Reading: Close Encounters", *Journal of Curriculum Theorizing*, 16:3, 2000, pp. 7–18
38. Paul de Man, *Blindness and Insight*, Oxford University Press, New York 1971, pp. 34, 31
39. Joel Fineman, *Shakespeare's Perjured Eye*, University of California Press, Berkeley 1986, p. 324 n. 15; Aaron Kunin, "Shakespeare's Preservation Fantasy", *PMLA*, 124, January 2009, p. 95

האופק, הלא-מודע או ההיסטוריה שלו); להפך, העומק הוא המשך של פני השטח ולפיכך הוא אֶפְקֵט של אימננטיות.

פני השטח כאתר של תבניות הקיימות בתוך טקסטים ובין טקסט לטקסט. דרך קריאה זו כוללת נרטולוגיה, ביקורת תמאטית, ביקורת ז'אנרית וחקר השיח. הקריאה הסימפטומטית תרה אחר תבניות כדי להשתחרר מהן, להבקיע אל מעבר להן ולהגיע אל אמת עמוקה ומופשטת מכדי שניתן יהיה לראותה או אפילו למקמה בטקסט יחיד. ג'יימסון מדרבן אפוא פרשנים לשרטט את המלבנים האידיאולוגיים המבנים טקסטים רק כדי להתקדם לעבר מה שמצוי מחוץ למלבנים. קוראים המתמקדים בפני השטח, לעומת זאת, מקנים חשיבות למלבנים עצמם וממקמים מבנים נרטיביים ותבניות מופשטות על פני השטח, כמצבורים של מה שמופיע בכמה טקסטים כסמוי מבחינה קוגניטיבית אך כמקיים רציפות סמנטית עם המשמעות הנתונה של כל טקסט בפני עצמו. בסוג זה של קריאת פני שטח המבקר נעשה לאנטומיסט המפרק טקסטים או שדות שיח לרכיביהם, או לטקסונום המארגן ומסווג טקסטים לקבוצות גדולות יותר. האנטומיסט והטקסונום מארגנים מחדש טקסטים לכדי צורות חדשות, אבל יחד עם זאת הם עוסקים במה שנוכח, תחת שיבכרו את מה שנעדר. כדוגמאות לעבודות מן הסוג הזה ניתן להביא את מאמרו של קליפורד סיסקין, שבו הוא מראה כי שינויים מקיפים באופן שבו הספרות מגדירה את המציאות חופפים לחילופי תקופות בהיסטוריה של המדיום, ואת מחקרו של מרק אנז'נו על "שיח חברתי", שבו הוא בוחן כל מה שפורסם בצרפת בשנה מסוימת כדי לשרטט "טיפולוגיה גלובלית של מה שניתן להיאמר".⁴⁰ אנז'נו אינו סבור שהספרות שונה במידה ניכרת מסוגי כתיבה אחרים, והוא מקם פני שטח ספרותיים על מישור אחד עם "שיח חברתי", שהוא מגדיר כ"רשת המשמעות הטוטאלית".⁴¹ עבור אנז'נו, מה שמגדיר אידיאולוגיה הוא תפוצתה, וכדי להבין אותה עלינו לשרטט את היקפה כהשקפת עולם רווחת, ולא לחשוף את שקריותה.

פני השטח כמשמעות מילולית. מה ששרון מרקוס מכנה "קריאה בלבד" מדווח על מה שנמצא בתוך הטקסט, "בלי לפרש נוכחות כהיעדרות או חיוב כשלילה".⁴² הדוגמה

40. Clifford Siskin, "Textual Culture in the History of the Real", *Textual Culture*, 2:2, Autumn 2007, pp. 118–130; Marc Angenot, "Social Discourse Analysis: Outlines of a Research Project", *Yale Journal of Criticism*, 17, 2004, p. 200

41. Marc Angenot, *Ce que l'on dit des Juifs en 1889: Antisémisme et discours social*, Presses Universitaires de Vincennes, Saint-Denis 1989, p. 177

42. Sharon Marcus, *Between Women: Friendship, Desire, and Marriage in Victorian England*, Princeton University Press, Princeton 2007, p. 75

שלה היא חברות בין נשים ברומנים ויקטוריאניים, שפעמים רבות נקראת כסיפור-כיסוי לתשוקה בין נשים, שאחרת לא ניתן לדבר עליה. היות שמבקרים מניחים כי רומנים המסתיימים בחתונה מחסלים את התשוקה הלסבית, הם גם מניחים כי עלילות חיזור מרחיקות קשרי חברות בין נשים אל שולי הנרטיב. מרקוס מראה כי למעשה, רק לעתים רחוקות קשרי חברות בין נשים מאבדים את מרכזיותם ברומנים עם עלילת נישואין, אך המבקרים התעלמו מכך מתוך התעקשות לקרוא חברות בין נשים כמשהו אחר ממה שהיא. התייחסות לחברות ברומנים כמסמנת חברות אינה אפוא רק טאוטולוגיה; היא מדגישה משהו אמיתי וגלוי על פני השטח של הטקסט, שהקריאה הסימפטומטית, למרבה האירוניה, מעלימה. באופן דומה, בנג'מין קאהן טוען כי תחת לפרש פרישות מינית כהומוסקסואליות מודחקת עלינו לאמץ "הרמנויטיקה נטולת עומק" שתבין את הפרישות המינית "כמות שהיא, כ'היעדר' מין".⁴³ אן סטולר, בספרה *Along the Archival Grain*, מתבוננת באלימות אימפריאלית שמעולם לא הוסתרה ובוחנת את העניין שגילתה המדינה הקולוניאלית בחיי המשפחה כסוגיה אמיתית שהטרידה את העוסקים בה, לא כ"מטאפורה למשהו אחר".⁴⁴

דוגמאות אחרות מעידות על עניין הולך וגובר בקריאות ליטרליות המבינות טקסטים כפשוטם. במחקרו על שמועות בארכיון קורא סטיבן בסט עדויות בגוף ראשון של עבדים קאריביים שהאמינו שהמונרכיה הבריטית שחררה אותם ורואה את מילותיהם לא כראיות שהושחתו לבלתי הכר בידי הכוח הריבוני שאסף ורשם אותן וגם לא כתיעוד מילולי מדויק שדרכו אנחנו יכולים לשחזר סובייקטים שאבדו בין דפי ההיסטוריה אלא כמילים שהן בדיוק כפי שהן נראות: "דיבור בלתי אפשרי" המיטלטל בין נאמנות להתקוממות, בין דיבור לפרפראזה, בין עובדה לחיזיון, בין וידוי לאילוץ, ובמובנים אלו הוא משקף לנו בחזרה את חוסר הוודאות העמוק שחשים המשועבדים. קָשֶׁב לשמועות על פני השטח של הארכיון מאתגר את תפיסת הארכיון כמאגר של קולות סמויים ו"תמלילים חבויים" ודורש מאתנו לשקול-מחדש את השאלה אם ניתן יהיה אי פעם לספר את סיפור העבדות "מלמטה", בהינתן שמטרנתו היא להגיע למה שאינו נגיש בקולו של המשועבד.⁴⁵ בדומה לכך, אליסה טמרקין קוראת את האהבה שאמריקה רוחשת להיררכיות, לקסטות ולמסורות בריטיות כפי שהיא, פשוטה

- Benjamin Kahan, "The Viper's Traffic-Knot': Celibacy and Queerness in the 'Late' Marianne Moore", *GLQ*, 14:4, 2008, pp. 510, 512
- Ann Stoler, *Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense*, Princeton University Press, Princeton 2009, p. 63
- Stephen Best, "Rumor in the Archive", unpublished manuscript, presented at "The Way We Read Now: Symptomatic Reading and Its Aftermath", Columbia University and New York University, May 2008

כמשמעה. בניגוד להיסטוריונים של תרבות שקראו את האנגלופיליה האמריקאית כאופן סימפטומטי, כ"מצפון מיוסר שאינו מוכן לעמוד מאחורי [הדמוקרטיה השווינונית] שהוא נלחם להשיגה", טמרקין מבינה את האנגלופיליה כפשוטה, כגילוי של האופי הלאומי האמריקאי שיש בו היקשרות לרגש של יראת כבוד לצד שמירת אמונים לעצמאות.⁴⁶ הבנות אלו באשר למה שניתן ללמוד מפני השטח מהדהדות התבטאות נשכחת של פוקו על אודות יחסו לארכיונים: במקום לתאר את עצמו כמי שחופר על מנת למצוא "קשרים סודיים, חבויים, קשרים שקטים או עמוקים יותר מן [...] התודעה", הוא מתאר את עצמו כמי שמבקש "להגדיר את הקשרים ממש על פני השטח של השיח" ו"להראות את מה שהוא בלתי נראה רק משום שהוא יותר מדי על פני השטח של הדברים".⁴⁷ "קריאה בלבד" רואה רוח רפאים כנוכחות, לא כהיעדר, ומאפשרת לרוח רפאים להיות רוח רפאים, במקום לומר רוח רפאים של מה.

החופש שבקֶשֶׁב

אם ביקורת אינה חפירה בטקסטים כדי לחשוף אמיתות חבויות, מה היא יכולה להוסיף להתנסותנו כקוראים? האם קריאה של פני השטח עשויה שלא להתפרש כתמיכה מרומזת בסטטוס קוו, כגרסה האקדמית למנטרה העכשווית של קבלת הדין, "זה מה שזה"? שאלות אלו דחופות במיוחד מפני שרכים מן המודלים הביקורתיים החזקים ביותר שבנמצא רואים בביקורת פרקטיקה של חופש, שכן הם מייחסים אוטונומיה, רפלקסיה עצמית, היבדלות ופוטנציאל משחרר או ליצירת האמנות עצמה או למלאכתו הנועזת של המבקר. במקרה הראשון מיוחסת מידה של הרואיות ליצירת האמנות בשל האוטונומיות האידיאולוגית שלה; במקרה השני המבקר הוא גיבור אמיץ-לב המבצע דה-מיסטיפיקציות פרשניות מרשימות. הכותבים בגיליון זה של *Representations*, המצדדים בקריאה של פני השטח, מאמינים הרבה פחות ממבקרים רבים אחרים בתכונות ההרואיות של האמנות, והם מבינים את הפעילות הביקורתית שלהם כמשהו שונה מחילוץ אמיתות מעומקים חבויים של טקסטים המתנגדים לכך. לפיכך אנחנו מרגישים שחשוב למקם את הגיליון הזה בזיקה למגמות דומיננטיות ולמומנטים רבי-משמעות

Us: Blackness, Belonging, Aesthetic Life, Duke University Press, Durham and London
[המתרגם]. 2018, pp. 107-132

Elisa Tamarkin, *Anglophilia: Deference, Devotion, and Antebellum America*, The University
of Chicago Press, Chicago 2008, pp. xxiv, xxvi-xxvii .46

Foucault Live: Interviews, 1961-84, ed. Sylvère Lotringer, trans. John Johnston, Semiotext(e),
New York 1989, pp. 57-58 .47

המופיעים לאחרונה בכיקורת הספרות ומציבים את עצמם ביחס לשני הקטבים של החופש הביקורתי.

ראשית, המגמות הדומיננטיות. הרעיון שלפיו החירות מצויה באובייקטים אסתטיים ובמשחק אסתטי וזכה לאחד מביטויי הכולטים בעת האחרונה בשדה הרחב המכונה "ניאו-פורמליזם". כפי שמרג'ורי לוינסון מתארת בחיבור מן הזמן האחרון שבו היא סוקרת את התנועה, ההנחה המשותפת לרבות מן העבודות הניאו-פורמליסטיות היא שאין צורך לבקר יצירות אמנות מפני שהן מכילות "רשות ביקורתית" משל עצמן (הכוללת גם ביקורת עצמית). ניאו-פורמליסטים מאפיינים את משימתו של המבקר כהחזרת יצירת האמנות אל "המורכבות הקומפוזיציונית, המקורית" שלה, עמדה העולה בקנה אחד, באופן כללי, עם מטרותיה של "הביקורת החדשה" (שנעשתה כבר ישנה) ומרחיקה את עצמה ממה שהיא תופסת כהתקפות על הצורה הספרותית מצד הניאו-היסטוריוציזם.⁴⁸ לפי השקפה מודרניסטית-במהותה זו על האמנות כאתר של אוטונומיה ביקורתית, הקריאה נעשית למה שלוינסון מכנה "כניעה נלמדת", שאינה כה כנועה כפי שהיא נשמעת, כי בכניעה ליצירת האמנות אנחנו נוטלים חלק בחופש שלה באמצעות התנסות ב"אתגר העמוק שיצירת האמנות מציבה בפני האידיאולוגיה או בפני השפעות של הִשְׁטָחָה, הִשְׁגָרָה והפנמה הקשורות למשטרים אידיאולוגיים".⁴⁹ היטמעות בטקסטים משחררת אותנו מהאפתיה ומהאינסטרומנטליות של הקפיטליזם שכן היא מאפשרת לנו לשקוע בחוסר התכלית נטול הפניות של היצירה האמנותית. כפי שמעירה לוינסון, ובצדק, ההשקפה הניאו-פורמליסטית בדבר ריבונותה של יצירת האמנות, בדבר האוטונומיות האידיאולוגית שלה, מתעלמת במידה רבה מביקורת מטריאליסטית הרואה את החופש של יצירת האמנות באופן יותר דיאלקטי, כביטוי למאבקה עם התנאים והמגבלות ההיסטוריים שלה. מסורת זו מיוצגת אולי בדרך הטובה ביותר בכתביו של תיאודור אדורנו, שחיבורו "Commitment" מכריז כי תפקידה של האמנות הוא להתנגד "באמצעות הצורה האמנותית בלבד למהלך העולם, שממשיך לכוון אקדח לראשם של בני האדם".⁵⁰ מצד אחד, טענתה של יצירת האמנות לאוטונומיה נובעת מניסיונה לנתק את עצמה מהמציאות האמפירית, אך ניתוק זה לעולם אינו מלא: "אין תוכן או קטגוריה פורמלית של היצירה הספרותית שאינם נגזרים – גם אם לאחר טרנספורמציות מפליגות, ובלא יודעין – מן המציאות האמפירית

48. Marjorie Levinson, "What Is New Formalism?", *PMLA*, 122:2, March 2007, p. 560.

49. שם, שם.

50. Theodor Adorno, "Commitment", *Notes to Literature*, vol. 2, ed. Rolf Tiedemann, trans.

Shierry Weber Nicholzen, Columbia University Press, New York 1992, p. 80

שממנה הם נמלטו".⁵¹ מצד אחר, עצם הניסיון להימלט מן המציאות האמפירית, גם אם אין דרך להצליח בכך לחלוטין, קושר לבלי הפרד בין הצורה האמנותית לבין חלום על חופש שבו יכולים ליטול חלק יוצריה ומבקריה של היצירה. "בתור ארטיפקטים טהורים, מוצרים – בתור שכאלו, יצירות אמנות, אפילו יצירות ספרות, הן הוראות הפעלה לפרקסיס שהן נמנעות ממנו: יצירתם של חיים נכונים".⁵² אין זה מפתיע אפוא שאדורנו טוען במקום אחר שיש לשאוף לקשר מימטי בין מבקרים למושאייהם. כפי שהוא כותב במסתו העוסקת בצורת המסה, "לא ניתן לפרש מתוך טקסט מה שאינו מתפרש לתוכו בו בזמן", ומוסיף מעט לאחר מכן כי "עומק המחשבה תלוי בעומק שבו היא חודרת למושאה, לא במידה שבה היא מצמצמת אותו לכדי משהו אחר".⁵³ אדורנו תומך אפוא במודוס של קריאה השוקעת במושאה ואין לה כל צורך להכריז על מרחקה ונבדלותה ממנו. כפי שנילן טוען במאמרו בגיליון זה, אם אנחנו מבינים שטקסטים ספרותיים הם מלכתחילה "מסמכים בתולדות המאבק האנושי לחופש", אנחנו יכולים "להרשות לעצמנו לדמיין קשר מימטי בין ספרות לבין ביקורת" בלי לחשוש כי בכך אנחנו מקהים את האזמל הביקורתי שלנו.

מבקרים אחרים המתעניינים בחופש באותה מידה אך ממקמים אותו במקום אחר הם אלו המאמינים כי הטקסט הוא מיסטיפיקציה וכי המבקר חייב לפיכך להקפיד על מרחק ממנו באמצעות אימוץ נקודת מבט השונה מזו של הטקסט. עבור מבקר מסוג זה, החופש מתגלה מתוך עימות עם הטקסט האידיאולוגי. נראה שאין תומך נלהב יותר בעמדה זו מאשר ג'יימסון של הלא-מודע הפוליטי, המתאר את המבקר המרקסיסטי, הנאבק לשחרר את האמת החבויה במעמקי הטקסט, כהרואי בזכות עצמו. חזון זה מדגיש את הסוכנות של המבקר באמצעות שימוש במערכת הדימויים האלימה שקריין מפנה את תשומת לבנו אליה כאשר היא מצטטת את תיאור המבקר אצל ג'יימסון כמי שחודר דרך השלד החיצוני הקשיח והמגונן של הטקסט במאמץ לדלות ממנו "היסטוריה אידיאולוגית שלמה שיש לחלצה, מסיבית ומטפטפת, להעלותה אל האור לפני שניתן יהיה לומר שהטקסט נקרא".⁵⁴ ככל שמחברים מזוהים עם חופש, ג'יימסון מציב את המבקר כמחבר האמיתי: המבקר אינו מייצר את הטקסט במובן הפשוט של המילה אבל הוא מייצר את החלק שבו הקשור לאמת. במובן זה, ג'יימסון לא רק גוזל את מקומו של

51. שם, עמ' 90.

52. שם, עמ' 93-94.

53. Theodor Adorno, "The Essay as Form", *Notes to Literature*, vol. 1, ed. Rolf Tiedemann, trans. Shierry Weber Nicholsen, Columbia University Press, New York 1991, p. 11

54. Mary Crane, "Surface, Depth, and the Spatial Imaginary: A Cognitive Reading of *The Political Unconscious*", *Representations*, 108, fall 2009, p. 92

קרין מצטטת כאן מתוך *The Political Unconscious*, לעיל הערה 1, עמ' 245.

המחבר, אם להשתמש בניסוחו של א"ד הירש;⁵⁵ הוא גם מרהיב עוז לקשר בין כוחו של המבקר לבין כוחו של האל על פי ההרמנויטיקה המקראית, אל שביכולתו להתעלות מעל לנקודת המבט הצרה והמוגבלת של המין האנושי. למרות שג'יימסון מעיר כי הפילוסופיה הנוצרית של ההיסטוריה על פי אוגוסטינוס כבר אינה יכולה "לחייב אותנו במיוחד",⁵⁶ ולמרות שהוא מבחין בין שיטת הקריאה האלגורית של אוגוסטינוס לבין זו שלו, הוא עצמו עומד כבדרך אגב על הדמיון בין המרקסיזם ההגליאני המקיף-כול לבין הרחף של אוגוסטינוס לקרוא את כל הטקסטים במונחי האמת הנוצרית.⁵⁷ למעשה, יש דמיון מבני רב למדי בין החזון של ג'יימסון לבין זה של אוגוסטינוס. כשג'יימסון כותב ש"ההרפתקה האנושית היא אחת",⁵⁸ "עלילה בלתי גמורה אחת גדולה",⁵⁹ הוא מבקש להחזיר לחיים האנושיים אחדות שאוגוסטינוס מצא רק באלוהים. בדיוק כפי שלעובדות היסטוריות יש רק תוקף מוגבל עבור אוגוסטינוס, שצופן-העל שלו הוא הנצרות, כך לצפנים שאינם מרקסיסטיים יש "תקפות סקטוריאלית"⁶⁰ בלבד עבור ג'יימסון, הנוטל על עצמו בגלוי את משימת השכתוב של טקסטים במונחים של צופן-על. בדומה לכך, "עֲשׂו תמיד היסטוריזציה!" ("always historicize!")⁶¹ הוא ציווי טרנס-היסטורי שתפיסת הזמן שלו שקולה לנצחיות שאוגוסטינוס יחס לאלוהים. אוגוסטינוס ראה את אלוהים כמחבר הטוב ביותר; ג'יימסון רואה את המבקר כמחבר הטוב ביותר, ואמונתו הטרנסצנדנטית בערכיו הביקורתיים מאפשרת לו להתעקש – כנגד המבקרים הפוסט-סטרוקטורליסטים שעמם הוא מתפלמס בפרק הראשון בספרו, "על הפרשנות" – על כך שעלינו לפרש טקסטים ולהעמיד עבורם את משמעותם.⁶² אף על פי שג'יימסון מברל את עצמו ממבקרים דקונסטרוקטיביסטים בעניין זה, אמונתו הפונדמנטלית במרקסיזם מקבילה לאמונתם הפונדמנטלית באנטי-פונדמנטליות, אמונה המציבה בפניהם סתירה שלא ניתן ליישבה.

ברגעינו הספקולטיביים וההרפתקניים ביותר נרצה לשאול מה עשויה להיות המשמעות של שמירה על קרבה למושאי המחקר שלנו, בלי לציין כסיבה לכך את האמונה שמושאים אלו טומנים בחובם חופש. אנחנו מעלים את השאלה הזאת בין השאר מתוך תחושה של ריאליזם פוליטי בנוגע לפוטנציאל המהפכני של טקסטים ושל מבקרים

55. הירש, *Validity in Interpretation*, לעיל הערה 34, עמ' 5.

56. ג'יימסון, *The Political Unconscious*, לעיל הערה 1, עמ' 18 [הלא-מודע הפוליטי, עמ' 9].

57. שם, עמ' 12, 285.

58. שם, עמ' 18 [הלא-מודע הפוליטי, עמ' 9].

59. שם, עמ' 20 [הלא-מודע הפוליטי, עמ' 10].

60. שם, עמ' 10.

61. שם, עמ' 9.

62. שם, עמ' 58 [הלא-מודע הפוליטי, עמ' 53].

כאחד, וכן בשל ספקות בנוגע ליכולתנו להגיע אי־פעם לחדות ההשגה שתאפשר לנו לראות מבעד לאידיאולוגיה. בנוסף על כך אנחנו מזהים בביקורת העכשווית ספקנות בנוגע לעצם פרויקט החופש או בנוגע לכל סוג של ערך טרנסצנדנטי שאנחנו עשויים להשתמש בו כדי להצדיק פעילות אינטלקטואלית. מגוון מגמות ביקורתיות במחצית השנייה של המאה העשרים התאפיינו בהשתדלות אוטופית ובחתיירה לגאולה. סונטאג תמכה ב"פולחן האמנות", ג'יימסון ביטא את שאיפותיהם הנשגבות של מבקרים מהפכניים, ואלו שקידמו צורות שונות של פוליטיקת זהויות (פמיניזם, תיאוריה קווירית, תיאוריית־גזע ביקורתית) האמינו בסמכות המוטמעת בעמדות סובייקט ספציפיות. בכל המגמות הביקורתיות הללו נוצרה זיקה בין פרויקט החופש לבין מה שנילן מכנה "התנהלות" ("comportment"). נילן מצביע על כך שבמשך זמן רב נראָה כי המשימה שהוטלה על יצירת האמנות או על התיאוריות הביקורתיות העוסקות בה היא לספק מערך סופי של עמדות שמהן יש לבחור "את זו שנחשבת למתנגדת או לחתרנית".⁶³ דומה כי מגמה זו מצויה כעת בנסיגה, אם נתייחס לכותבים בגיליון זה כמייצגים במידת־מה את שדה הביקורת. נדמה שכל הכותבים הללו נייטרליים למדי כלפי מושאי המחקר שלהם; הם נוטים יותר לתארם מאשר להעריכם, והם ממקמים אותם במרחבים שאינם אוטופיים ואינם דיסטופיים. כהן מתעניינת בעולם העבודה והמידע המתפתח על גבי ספינות אבל נמנעת מלהציע הכללה מהחיים בים לחיים עצמם; נילן אינו נוזף במשוררת המרכזית שלו על העניין שגילתה באופנה ובתופעות אחרות המחקות את מחזורי החיים הקצרים עד גיחוך של סחורות בקפיטליזם; צ'נג מזהה שהאופן שבו בייקר יצרה את עצמה כמודרנית קשור הדוקות באובייקטיפיקציה העצמית שלה כפרימיטיבית.

ניתן לפטור בקלות את הקריאה של פני השטח, השואפת לתאר טקסטים במדויק, כמאלחשת מבחינה פוליטית, כנוטה מדי לקבל ברצון את הדברים כפי שהם. אנחנו מבקשים לחלץ ממסורת זו את הדגש על השתקעות בטקסטים (בלי פרנויה או חשד בנוגע לאיכותם או לערכם), משום שאנחנו מבינים את עצם הקשב ליצירת האמנות כסוג של חופש. הבנה זו מהדהדת אידיאל המקבל את ביטוי התמציתי ביותר בדבריו של צ'רלס אלטיירי: "אידיאל של היכולת להרפות מן הציווי להפגין את העצמי כך שניתן יהיה לחתור למימוש אפשרויות המצויות בתחומן של פרקטיקות מתמשכות החסומות עקב דאגות בנוגע לזהות ולאונטיות [...] [החופש להיות מסוגל] ליהנות ממה שאתה ומאיפה שאתה בלי לחוש צורך לייצר טענות נוספות המבטיחות 'משמעות'

⁶³ "Un-Militant Thinking", Christopher Nealon, כתב יד שלא פורסם ואשר שימש בסיס להרצאתו של נילן בכנס שנערך במאי 2008 בחסות אוניברסיטת קולומביה ואוניברסיטת ניו יורק, "The Way We Read Now: Symptomatic Reading and Its Aftermath"

איזושהי שאינה גלויה לעין".⁶⁴ הדברים עשויים להישמע לא־אלו אוזניים כרצון עז להשתחרר מהצורך להחזיק באג'נדה פוליטית הקובעת־מראש כיצד עלינו לפרש טקסטים, ומכמה בחינות אכן כך הדבר. יחד עם זאת אנחנו סבורים שפתיחות אמיתית לכל האפשרויות שטקסטים מזמנים לנו היא גם דרישת־קדם לְקָשֶׁב שאינו מצמצם אותם לכדי אמצעים אינסטרומנטליים המכוונים למטרה מסוימת וגם הדרך הטובה ביותר לומר עליהם משהו מדויק ואמיתי. ביקורת המייחסת חשיבות לחופש של המבקר מניחה לעתים קרובות שיחס לעומתי למושא הביקורת הוא האפשרות היחידה הנתונה למבקר המבקש לשחרר את עצמו מפני השטח האידיאולוגיים המתעתעים של הטקסט ולחשוף את האמת שהטקסט מסתיר. ברצוננו להציע את האפשרות כי בויתור על חלום החופש המלווה את עבודת הדה־מיסטיפיקציה אנחנו עשויים לגשש את דרכנו לעבר הלכי רוח שווים בחשיבותם, גם אם זוהרים פחות.

דבר זה מביא אותנו אל שתי מגמות מתהוות של ביקורת ספרותית המהדהדות את המאמרים בגיליון זה – מאמרים העוסקים במורכבויות של עמדת המבקר בה במידה שהם עוסקים במורכבויות של יצירת האמנות, ויחד עם זאת הם מבקשים לתפוס מרחב פרדוקסלי של סוכנות ביקורתית מינימלית.

כוונתנו, ראשית, לפנייה בעת האחרונה למחשבים, לבסיסי נתונים ולצורות אחרות של אינטליגנציה מלאכותית בטווח רחב של שדות ופרקטיקות, החל מן ההיסטוריה של הספר ועד "קריאה רחוקה" (distant reading). המבקרת ההרואית מתקנת את הטקסט, המבקרת שאינה הרואית עשויה לשאוף במקום זאת להתגבר על הסובייקטיביות הביקורתית שלה ולעקפה באמצעות שימוש במכונות, בתקווה שהדבר ייצר ידע מדויק יותר על טקסטים. הטקסט ההרואי מורה לנו להעריך את מאפייניו הייחודיים, המחשבים יכולים לעזור לנו למצוא מאפיינים המשותפים לטקסטים בדרכים שאינן אפשריות למוח שלנו לבדו. מחשבים הם פרשנים חלשים אך הם רבי־עוצמה בכל הקשור בתיאור, באנטומיה ובטקסונומיה. מדיה חדשה יוצרת צורות חדשות של ידע, ואופני קריאה דיגיטליים עשויים להעניק השראה לתקוותנו למצוא את היכולת לעקוף את הסלקטיביות ואת האנרגיה המושקעת בהערכה, שתמיד נחשבו לתו איכות של הביקורת, במטרה להגיע למה שכבר כמעט נעשה לטאבו בחקר הספרות: אובייקטיביות, תוקף, אמת. דברים אלו עלולים לעורר חשש שמא נהרוס את הרציונל העומד מאחורי המחקר במדעי הרוח: חשיבה ביקורתית, הייחודיות של האמנות והתרבות – והייחודיות, בהתאמה, של הדרכים שבהן הדיסציפלינות ההומניסטיות חוקרות אותן. אבל הרעיון לפיו אולי

64. Charles Altieri, "Cavell's Imperfect Perfectionism", in Kenneth Dauber and Walter Jost (eds), *Ordinary Language Criticism: Literary Thinking After Cavell After Wittgenstein*, Northwestern University Press, Evanston 2003, p. 216

יש דרכים לחקור תרבות בלי לתקוף אותה וכלי להגן עליה אין פירושו הצעה לנטוש את חקר התרבות בכלל. כוונתנו היא כי במקום להעריך תוצרי תרבות כיצירות מופת של גאונות או כתיעוד של ברבריות יש להגדיר את ייחודן של הדיסציפלינות החוקרות תרבות פְּעניין בארטיפקטים מעשי ידי אדם, בניגוד למדעים, המתמקדים בתהליכים שמעבר ליצירה ולשליטה האנושית. אימוץ כמה משיטותיו של המדע בחקר התרבות אין פירושו שלמדענים עשוי להיות יתרון בלימודי תרבויות, שהרי לא רק שלמדענים יש עניין מועט בחקר אובייקטים תרבותיים, חסרה להם גם הכשרה במחקר איכותני של האובייקטים האלו. אנחנו לא רואים בדמיוננו עולם שבו מחשבים מחליפים מבקרי ספרות אבל אנחנו סקרנים לדעת איך ייראה עולם שבו אנחנו עובדים עמם כדי להרחיב את טווח הפעילות שלנו.

שנית, אנחנו חושבים על מבקרת כמו אן־ליז פרנסואה והעניין שהיא מגלה בצורת קריאה שהסוכנות המינימלית שלה שקולה לזו של רגעים טקסטואליים מסוימים – דממה, השהיה, קבלה, "היענות ללא תקווה".⁶⁵ סוג זה של ביקורת מרחיק עצמו מהאתוס המבריא והמשקם של סגנונות מוקדמים יותר, שהיו מסוגלים לקרוא, כך נדמה, רק כדי "לחפש משמעויות חבויות והיסטוריות אבודות",⁶⁶ ובכך הוא מדגיש את "הסוכנות שבמתן עדות על מה שנתון".⁶⁷ במקום לפנות לספרות כדי למצוא מודלים של התגברות על אילוצים, או כדי למצוא את הדרך הנכונה לחיות תחת שלטון ההון, או כדי לתאר את ההבדל בין החופש הביקורתי שלנו לבין הגבולות המוטלים על אחרים, אנחנו מתעניינים בשאלה כיצד לתאר את הדרכים שבהן האילוצים וההשתחררות מהם מבנים את הקיום באותה מידה. הניטרליות של התיאור איננה אפוא נייטרליות כלפי האילוצים עצמם, שאנחנו עשויים למצוא את עצמנו נכונים להוקיעם, אלא נייטרליות כלפי המציאויות השזורות בהם, שאנחנו רוצים לסגל לעצמנו את היכולת לזהות בלי לשפוט. בדיוק כפי שרבים פוטרם קריאה של פני השטח כמובנת מאליה אך מגלים כי אינם מסוגלים לשאת את הקצב האיטי, את הפתיחות ואת הקשב הרציף שהיא דורשת, קוראים רבים עשויים לגלות כי סירוב להלל או לגנות את מושאי המחקר שלהם הוא, בפועל, קשה ומתסכל גם יחד.

המאמרים הרואים אור בגיליון זה מזכירים לנו שמושאי המחקר שלנו אמנם עשויים להסתיר את המבנים המחוללים אותם, אך באותה מידה הם גם עשויים להציג אותם לראווה; שאין להתייחס לרגעים הלוכדים את תשומת לבנו בטקסטים כאל סימפטומים שהסיבה האמיתית להופעתם מתקיימת במישור אחר של המציאות, אלא

65. פרנסואה, *Open Secrets*, לעיל הערה 4, עמ' xix.

66. שם, עמ' 32.

67. שם, עמ' 35.

כאל רגעים שהם עצמם יכולים לגלם אמיתות חשובות שנוטים להתעלם מהן. כפי שסיפורו של אדגר אלן פו "המכתב הגנוב" ממשיך ללמד אותנו, מה שנמצא בטווח הראייה ראוי לתשומת לב אך פעמים רבות הוא חומק מהשגחה – בעיקר מזו של בלשים חדשנים במיוחד המסתכלים דרך פני השטח כדי לעקור את מה שנמצא מתחתיהם. מאמרים אלו גם מרמזים על עתיד של ביקורת הספרות שבו אין מקום לטענה, שלא ניתן להגן עליה, לפיה אנחנו תמיד חופשיים יותר מאלו שייצרו את הטקסטים שאנחנו חוקרים, ולפיכך לתובנות ולשיטות שלנו יש כוח להעניק חופש. בה בעת ברצוננו להעלות את האפשרות כי על מנת להתחיל לאתגר את המצב הקיים, או את סילופי האידיאולוגיה, עלינו לשאוף לייצר תיאורים מלאים ולא מסולפים שלהם. כמובן, אחת השאלות הגדולות של שתי המאות האחרונות הייתה אם נוכל אי-פעם לדחוק הצדה את התגובות שלנו על מנת לייצר תיאורים לא מסולפים של הדברים, שכן התגובות שלנו לעתים קרובות אינן מודעות והן מעבר ליכולת ידיעתנו והבנתנו. מבלי לספק תשובה מלאה לשאלה זו אנחנו מאמינים שגם אם אין ביכולתנו להסביר באופן ממצה מה גורם לתגובות שלנו, אנחנו יכולים לשאוף לתאר אותן במדויק, ואין בהן שום דבר נכון או מטעה מבחינה אינהרנטית. לעתים הסובייקטיביות שלנו תעזור לנו לראות טקסט בבהירות רבה יותר, ולעתים לא.

לסיום, ברצוננו להדגיש שתי נקודות: כדי לראות בבהירות רבה יותר אין צורך לצלול לעומקים חבויים, וייצור תיאורים מדויקים של פני השטח אינו מנוגד לביקורת; למעשה, כפי שברונו לאטור הציע לאחרונה, ייתכן שזו הדרך הטובה ביותר לצאת מהמבוי הסתום שנוצר על ידי מה שהלך ונעשה לדגש מופרז על דה-מיסטיפיקציה אידיאולוגית. בדבריו על הקלות שבה שמרנים מטילים ספק בהתחממות הגלובלית באמצעות התייחסות אליה כאל הבניה חברתית, ולא כאל אמת מדעית, הוא שואל: "השקענו שנים בניסיון לזהות את הסילופים הממשיים החבויים מאחורי מראית העין של טענות אובייקטיביות; האם עתה עלינו לחשוף את העובדות האובייקטיביות הממשיות, הבלתי מעורערות, החבויות מאחורי האשליה בדבר קיומם של סילופים?"⁶⁸ לאטור מזכיר לנו כי "הכוונה מעולם לא הייתה להתרחק מן העובדות אלא להתקרב אליהן"⁶⁹ ומעיר כי המבקר "אינו זה שמפריך אלא זה שמרכיב".⁷⁰ פתחנו את החיבור הזה בהכרזה על המרחק שברצוננו למתוח בינינו לבין סוג הקריאה הסימפטומטית שירשנו מהפסיכואנליזה והמרקסיזם, אבל לקראת סיום ברצוננו לציין כי שתי האסכולות האלו

Bruno Latour, "Why Has Critique Run Out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern", *Critical Inquiry*, 30:2, Winter 2004, p. 227

69. שם, עמ' 231.

70. שם, עמ' 246.

מדגישות אף הן את עבודת ההרכבה ואת התשוקה לתמונה שלמה יותר של המציאות, וזו אחת הסיבות לכך שהן עודן מרכזיות עבור המבקרים שאת עבודותיהם קיבצנו והרכבנו כאן. אנחנו מקווים שהרהורים אלו על הדרך שבה אנחנו קוראים עכשיו יעניקו לנו ראייה ברורה יותר של העבר ויפתחו בפנינו נתיבי מחשבות פוריים בעתיד.

מאנגלית: שגב עמוסי